

Askeri Müdahalelerin Ekonomi-Politiği

Ahmet Saidoğlu

1946'da başlayan Türk demokrasi tarihi, malum bir siyasetçimizin deyimiyle, sivil ara rejimler tarafından zaman zaman kesintiye uğratılan askeri yönetimler tarihidir. Modern Türkiye'nin yarım yüzyılı ancak doldurmuş bulunan kısa demokrasi tarihine üç askeri darbenin (27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980), bir "post-modern" darbenin (28 Şubat 1997) ve başarısız kalmış iki darbe teşebbüsünün (Talat Aydemir hadisesi ile 9 Mart Cuntası oluşumu) sığdırılmış olması, bu konuda hayli deneyim kazandığımızı ve oldukça zengin bir askeri müdahaleler tarihine sahip olduğumuzu gösterir.

Bu kadar kısa bir zaman diliminde toplumsal ve siyasal yapının bütün dengelerini değiştirme iddiası taşıyan askeri müdahalelere bu kadar sık aralıklarla maruz kalınmasına rağmen müdahalelerin sebepleri ve sosyo-politik, sosyo-ekonomik etkileri üzerinde, ne aydınlar ne de müdahalelerden doğrudan etkilenen siyaset eliti tarafından bir tartışma platformu oluşturulabilmiş değildir. Genel olarak askerlerin Türk siyasetindeki ve ekonomisindeki rolleri, özel olarak da askeri müdahalelerin ekonomi-politiği konusunda neredeyse ilan ve itiraf edilmeyen bir "suskunluk yasası" geçerli bulunmaktadır. Konuşulamayan ve tartışılmayan şeyden korku duyulması doğaldır. Böylece, rasyonel bir değerlendirme ortamının oluşturulmadığı yerde ya korku saikiyle mesele görmezden gelinmekte ya da bütün müdahalelerde "yabancı parmağı" arama veya bir takım iç güçlerin askerleri oyuna getirdiğini iddia etme kolaycılığına sapılmaktadır.

Nitekim, komplo teorisyeni ve istihbarat uzmanı olarak temayüz etmiş bulunan bir kısım yorumcular, bu darbeleri salt dış güçlerin, ama özellikle de ABD ve İngiltere'nin bölge üzerindeki jeo-stratejik hesaplarının ürünü olarak görme eğilimindedirler. Örneğin Mahir Kaynak, 1960 darbesinin ve 9 Mart 1971 darbe teşebbüsünün arkasında bu güçlerden birisinin olduğunu ima ederken diğerlerinin arkasında ise öteki büyük gücün bulunmuş olabileceğini söylemektedir. Aynı şekilde, 12 Eylül'e Türkiye'yi götüren kan davası ortamının bir kısım yabancı istihbarat servislerinin eseri olduğu iddiaları, yahut 28 Şubat sürecinin salt menfaatleri bozulan bazı medya kartellerinin veya büyük iş çevrelerinin dönemin komutanlarını yanlış yönlendirmesiyle ortaya çıktığı varsayımları, yukarıda değindiğimiz tek yönlü, tek boyutlu açıklama denemelerinin örnekleridir.

Askeri müdahalelerin ve müdahale girişimlerinin peşpeşe yaşandığı siyasi ve sosyal şartları var eden dış ve iç dinamikleri bir arada ve birlikte ele almayan açıklamaların eksik açıklamalar olmaya mahkum olduklarını vurgulamakla birlikte, bu iç ve dış unsurların tümünün müdahaleleri fiilen gerçekleştiren güçlerin dışında, onlara nazaran dışsal faktörler olduğunu da gözden kaçırmamamız gerekir. Bu açıklamaların altında yatan varsayım şudur: Herhangi bir dış veya iç tehdidin etkisini bertaraf etmek ve düzeni söz konusu güçlerin temsil ettiği tehlikelerden korumak için askeri müdahaleler gerçekleştirilmekte, bu tehditler izale edildikten sonra tekrar normale dönülmektedir. Bu açıklama tarzı, savaşa girmek zorunda kalan bir ordunun savaştan sonra şartların normalleşmesiyle birlikte tekrar kışlasına dönmesine benzer bir durumu tasvir etmektedir. Özellikle dış güçlerin manipülasyonuna dayalı açıklamalar, askeri müdahaleleri gerçekleştiren güçlerin neredeyse gayr-ı iradi bir şekilde, hukuki bir deyimle, irade fesadına uğratılarak yönlendiril(ebil)diklerini varsaymaktadır.

Oysa Türkiye'deki askeri müdahalelerin tarihine dikkatli bir gözle baktığımızda olup biten şeyin hiç de, sanıldığı gibi, "cepheye gidip işini bitirdikten sonra kışlaya geri dönmek"ten ibaret olmadığını görürüz. Müdahaleleri gerçekleştiren güçlerin kendilerine ve kendi konumlarına, toplumsal ve siyasi sistemle olan ilişkilerine, toplumun gelecekte alabileceği

(alması gereken) yön ile ilgili hesaplarına dair iradi tercihlerinin belirleyici bir rol oynadığını anlarız. Bu içsel faktörlerin bir şekilde uluslararası sistemin Türkiye üzerindeki hesaplarıyla da bağlantılı olması, yani o hesaplarla örtüşmesi ya da onların telkinleriyle şekillenmiş bulunması, onların bağımsız değişkenler olarak ele alınmaları gereğini ortadan kaldırmaz. Tersine, askeri müdahalelerde bulunan güçlerin bağımsız irade ve tercihlerini (de) dikkate alan bir açıklama tarzı, bu alanda şimdiki kadar olup bitenleri ve bugünden sonra olması muhtemel bulunanları daha iyi anlamamızı sağlar.

Türkiye üzerine yapılmış toplumsal araştırmaların neredeyse istisnasız şekilde ele aldıkları siyasi ve iktisadi aktörler hiyerarşisinin en başında yer alan "asker-sivil bürokrasi" unsurunun asker kanadının Osmanlı'dan tevarüs ettiği devlet yönetme geleneğinin Cumhuriyet döneminin siyasi gelişmelerinde belirleyici bir rol oynamadığı söylenemez. Cumhuriyet'in kuruluşunun kendine özgü şartları, yani kendinden öncesi ile kesin ve zora dayalı bir kopuşu gerçekleştiren Cumhuriyet modernleşmesinin temel taşıyıcıları olarak askerlerin üstlendikleri rol, söz konusu devlet yönetme geleneğine güçlü bir ideolojik vurgu da eklemiştir. Bu bağlamda, yüzyılı aşkın bir devlet yönetme geleneğinin 18. yy Avrupası'nın kolonilerine yönelik modernleştirici misyonunu andıran bir misyonla bütünleşmesinin ürettiği topluma ve devlete müdahale iradesinin olup bitenleri açıklayıcı gücünü kabul etmek zorundayız.

1960 darbesi ile başlayan Türkiye'deki askeri müdahaleler tarihine yakından baktığımızda bu tarihi başlatan darbe ile ardından gelen iki darbe teşebbüsünü (Talat Aydemir ile 9 Mart Cuntası'nın teşebbüsleri) 12 Mart 1971 ile başlayan müdahaleler zincirinden ayıran özelliğin, bir kurum olarak ordunun kendi başına ve kendisi için hareket etme iradesinin tam olarak ve başından itibaren tecelli edip etmemesi faktörüdür. İlk darbe ile ardından gelen iki darbe teşebbüsünün kurumsal birer kalkışma olmaktan çok, bazı dar kapsamlı alt örgütlenmelerin inisiyatiflerinin eseri olması kuvvetle muhtemeldir. 60'lı yıllarda meydana gelen üç olayın ikisinin "teşebbüs" aşamasında kalması, ordunun kurumsal hiyerarşisine uygun bir üst irade tarafından bastırılmalarının sonucu olmuştur. Aynı özelliği taşıyan 27 Mayıs darbesinin başarısı ise, söz konusu kurumsal irade faktörünün açıklayıcı gücünü zayıflatmakta ve darbenin ardından gelen olaylar, yukarıda tartıştığımız "dış irade"nin rolünü belli ölçüde de olsa kabul etmemizi zorunlu kılmaktadır. Daha doğrusu, bu müdahalede "dış irade" ile darbeyi yapan ve daha sonra ona sahip çıkan "iç irade"nin beklenti ve menfaatlerinin bir ölçüde çakış(tırıl)ması söz konusudur. 27 Mayıs darbesinin bu açıdan Türkiye'deki askeri müdahaleler zincirinin aykırı tek halkası olduğunu düşünüyorum. 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat müdahalelerinin kendini tekrarlayan (12 Mart'ta biraz daha zayıf bir tonda da olsa) özellikleri ve her üçünde de ordunun bir kurumsal bütünlük içinde hareket etmiş olması, öncekilerle olan farkı açıkça ortaya koyan faktörlerdir.

Müdahalelerin ardından gerçekleşen yeni toplumsal, siyasi ve ekonomik yapılanmaların kapsamı ve boyutu da, kendi içinde belli bir açıklama gücü taşıyan faktörler arasındadır. Her müdahalenin ardından (27 Mayıs başta olmak üzere ve 1971'de daha sınırlı ölçüde) gelen yeni siyaset düzeni, yeni ekonomik politika ve uygulama tercihleri ve askerlerin siyasi ve iktisadi düzene karşı kendilerini daha güçlü biçimde yeniden konumlandırma girişimleri, ordunun rolüne ilişkin olarak söylemek istediklerimizi teyid eden olaylardır.

27 Mayıs'ın hemen ardından Milli Birlik Komitesi'nin 1 Mart 1961 tarihinde çıkardığı 205 sayılı kanunla kurulan Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) bu anlamda önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir.

Bugün Türkiye'nin en büyük dördüncü grubu konumuna yükselmiş bulunan, hemen hemen bütün sektörlerde faaliyet gösteren 25 iştirake sahip olan ve yakın gelecekte en stratejik sektörler olarak enerji, telekomünikasyon ve madencilik sektörlerine büyük yatırımlar yapmayı planlayan, 11 şubeli küçük bir bankası varken finans sektöründeki krizler sayesinde

220 şubeli dev bir bankaya sahip olma imkanı bulan OYAK'ın kuruluşu, yükselişi ve geleceğe yönelik hedefleri, askeri müdahalelerin kendine özgü ekonomi-politiği hakkında yeterince fikir vermektedir.

Tek başına OYAK'ın (Emekli Sandığı veya SSK benzeri bir sosyal güvenlik kurumu olarak) kuruluşunu askeri bürokrasinin özlük haklarını iyileştirme niyetiyle açıklamak mümkün olabilirse de OYAK'ı daha sonra Türkiye'nin en büyük holdingi olmaya yönlendiren süreci bu "özlük hakları" endişesiyle açıklamanın fazlasıyla naif bir açıklama olacağı aşikârdır. Esasen Türkiye'deki askeri müdahale rejimini askerlerin refah seviyelerini yükseltme, maaşlarını artırma arayışıyla ilişkilendirme çabaları (28 Şubat sürecinin uç vermeye başladığı aylarda dönemin başbakanının, askerlerin maaşlarını memur maaşlarından daha yüksek oranda artırmak suretiyle muhtemel bir müdahale girişimini caydırma çabasının beyhudeliğini hatırlayalım) ne olup bittiğini anlayamamanın trajik-komik bir örneğidir.

Askeri müdahalelerin ekonomi-politiği hakkında bize fikir verebilecek başka bir örnek de Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) Türk siyasi sistemine ve devlet teşkilatına dahil olmasıdır. Bilindiği gibi, ilk defa 1961 Anayasası ile sisteme giren MGK, aynen OYAK örneğinde olduğu gibi, bu mütevazı girişinin ardından 1982 Anayasasıyla daha da güçlü bir konuma yükseltilmiş ve daha sonra çıkarılan bazı kanun ve yönetmeliklerin (MGK Kuruluş Kanunu ve Kriz Yönetmelikleri gibi) desteğiyle Türkiye'nin siyasi sistemini belirleyen ana organ olma konumunu kazanmıştır.

Bu her iki örnek, Türkiye siyasetinin demokratik mekanizmalara ve sivil siyaset erbabına, Türk ekonomisinin özel şirket ve gruplara, Türk toplumsal hayatının ise sivil toplum örgütlerine bırakılamayacak kadar önemli alanlar olduğu ve bu alanların mutlaka devleti kuran ve ona sahiplik etmekle görevli bulunan irade tarafından düzenlenmesi gerektiği anlayışının ürünleridir. Türkiye'deki askeri müdahaleler rejimini de ancak bu anlayış çerçevesinde değerlendirmemiz halinde doğru teşhisler koymamız mümkün olabilir.

Haksöz Dergisi Sayı: 143 - Şubat 2003

Kaynak: [Askeri Müdahalelerin Ekonomi-Politiği - Ahmet Saidoğlu](#)